

Bývalá sladovna v ulici Úzké č. 3 v Jihlavě

Petr Holub, David Merta

V souvislosti s přípravou výstavby domu na ulici Čajkovského č. 34 v Jihlavě byla v listopadu 2001 dokumentována stavba na sousední, severně navazující parcele č. 1504 – Úzká 3. V roce 2002 byla stavba stržena a na jejím místě postaven bytový dům. V souvislosti s tím byl na celé parcele proveden záchranný archeologický výzkum¹.

Sledovaná stavba se nacházela v k.ú. Jihlava, v uličce Úzké, spojující ulici Brněnskou a Čajkovského. Stavba byla umístěna na nové parcele, vzniklé odtržením dvorní části parcely č. 1505 orientované do ulice Brněnské.

Podle plánu z roku 1829² je levá strana Úzké ulice zastavěna v celém rozsahu, jejím středem prochází vodovodní potrubí od dolní kašny k veřejnému odběrnímu místu v Čajkovského ulici. Domovními popisnými čísly jsou opatřeny pouze nárožní domy. Z toho vyplývá, že zástavba této strany ulice náleží k nárožním domům v ulicích Brněnská (č. popisné 165) a Čajkovského (č. popisné 180).

Nejstarší zachycení sledovaného objektu je na indikační skice Jihlavy z roku 1835.³ Na plánu je stavba označena jako „Malzhaus“, tedy sladovna. Lze předpokládat, že pro toto využití byl objekt využíván již dříve. Dokladem následného stavebního vývoje domovní zástavby levé strany Úzké ulice je nedatovaný plán Jihlavy od Eduarda Malika, patrně ze závěru druhé poloviny 19. století. Nárožní dům Brněnská č. 2 či Úzká č. 1 měl dva vstupy. Domovní linii doplňovala další orientační čísla 3, 5 a 7, posledním v této řadě byl opět nárožní dům do ulice Čajkovského. Bližší vysvětlení poskytují adresáře *Orientirungs – Schema der koeniglichen Stadt Iglau* z roku 1878 a *Adress und Nachschlagebuch Iglau* z roku 1892. Dům Brněnská č. 2 či Úzká č. 1 měl číslo popisné 165, majitelkou byla v roce 1878 Theresia Stieglitz. Ta byla současně majitelkou domů v Úzké ulici č. 5 a v Čajkovského ulici č. 34. Všechny domy jsou opatřeny poznámkou „wohnhaus“ – obytný dům.

Majitelem domu Úzká č. 3, číslo popisné 165, byl Aron Gruenfeld a synové, židovský obchodník s obilím⁴. Tento dům byl k roku 1878 zaregistrován jako „magazin“ čili skladiště. Dům s orient. čís. 7 (č.p. 1800) byl v držení Emanuela Wittmanna a jeho ženy Barbary. Jednalo se o dům obytný, který byl současně zaregistrován v Čajkovského ulici s číslem 36, což ukazuje na dva samostatné vchody z obou jmenovaných ulic. Adresář z roku 1892 uvádí následující přehled domů na levé straně ulice Enge Gasse čili Úzké; místo popisného čísla je zde hvězdička označující dům k jinému účelu než k bydlení a dále je poznámka „magazin“ t.j. skladiště, jehož majitelem je Ahron Gruenfeld a synové, obchodníci s obilím.⁵

O osudu objektu č. 3 rozhodl v roce 1986 mimo jiné i SÚRPMO Brno.⁶ Tehdy se uvažovalo s odstraněním objektu či objektů ve středové části levé strany Úzké ulice. Nárožní dům Brněnská č. 2 byl označen jako památkově chráněný a nárožní dům na opačném konci při Čajkovského ulici za objekt navrhovaný k ochraně. Střed ochozu označeného číslem B měl být celý vybourán, zbaven různých objektů, zdí a plotů a následně pak parkově upraven. Celý projekt budí přinejmenším rozpaky nad takto pojatou ochranou historického jádra města Jihlavy.

¹ D. Merta: Jihlava, Čajkovského č. 34, parcela 150., Dílčí stavebněhistorické posouzení objektu. Uloženo v archivu Archaia Brno; D. Merta – A. Zůbek: Jihlava, Čajkovského 34 – 36, Úzká 3. Nálezová zpráva č.j. 35/02 uložena v archivu Archaia Brno, o.p.s.; P. Holub – P. Hrubý – P. Kováčik – D. Merta – A. Zůbek: Předběžné výsledky záchranných archeologických výzkumů v Jihlavě v roce 2002. In: Přehled výzkumů 44, 2003, s. 105–107; L. Vilímek: Jihlava, Úzká č. 3, rkp. uloženy v archivu Archaia Brno, o.p.s.

² Plán je uložen ve SOkA v Jihlavě.

³ Plán je uložen ve SOkA v Jihlavě.

⁴ Židům bylo povoleno kupovat domy ve vnitřním městě po roce 1850.

⁵ Plán Jihlavy z roku 1884 mu ještě dával možnost využití k bydlení, ale následné stavební úpravy okolních objektů tomu zabránily. Podle Malikova plánu Jihlavy už postrádal veškeré zázemí, nebyl opatřen vstupem do dvorního traktu a tak již ani neodpovídal hygienickým požadavkům. Tato okolnost však nesnižuje jeho význam v celkovém vzhledu Úzké ulice.

⁶ Plán je uložen ve SOkA, k dispozici je i zjednodušený výkres konceptu Městské památkové rezervace Jihlava – historické jádro.

Dům Úzká č. 1 či Brněnská č. 2 měl od počátku 20. století umístěny v přízemí různé obchodní nebo řemeslnické místnosti⁷. Výraznější stavební úpravu si vyžádal nový majitel domu, obchodník Ignác Svoboda, který se v roce 1923 rozhodl zřídit v prostorách přízemí dvě obchodní místnosti včetně dvou menších bytů. S touto úpravou souviselo odstranění průjezdu do Brněnské ulice včetně kamenného ostění, které bylo nahrazeno secesními vstupními dveřmi a výlohou. Pro druhý byt v zadním traktu domu byl zřízen samostatný vstup z Úzké ulice pod zaklenutým oknem v mezipatře. Dále byla požadována výstavba dřevníku ve dvoře a drobné zděné příčky rozdělující prostor hlavní chodby. Stavební plán pořízený v listopadu 1923 jihlavským stavitelem Vincenzem Zeizingerem zachytil ve dvorním traktu i část domu č. 3, kde je uvedena poznámka „Magazin Bečvář & Comp.“ Objekt č. 3 sloužil po celé meziválečné období jako skladiště potravin. Údajně byl využíván firmou Koten, která měla až do znárodnění velký obchod s potravinami na Masarykově náměstí. Stále více chátrající objekt byl po druhé světové válce využíván jako sběrna druhotných surovin a starého papíru. V roce 1937 byly v domě Úzká č.1 provedeny drobné opravy podlah a obnažení trámových stropů. Další písemnosti se týkají stavebních úprav v roce 1956 a to v souvislosti se zřízením prodejny map a adaptací dvou bytů v přízemí a prvním poschodí včetně společné prádelny v přízemí domu. V roce 1965 byla prodejna přestavěna pro potřeby družstva Jednota, které sem přemístilo prodejnu textilu⁸.

Popis stavby

Stavbu můžeme na základě jejího poslání v 19. století považovat za barokní (snad raněbarokní) sladovnu, případně můžeme uvažovat o sýpce. Vlastní objekt má nejméně dvoufázový stavební vývoj, ve své finální podobě zakončený v 60. letech 20. století necitlivou úpravou pro potřeby Sběrných surovin n. p.

Stavba představovala dvoupatrový jednotrakt, mírně nepravidelného obdélného půdorysu o rozměrech 17,5 x 7 m, orientovaný okapově do ulice Úzké. Dvouprostorová dispozice s místnostmi nestejně velikosti, o shodném rozvržení v obou stávajících podlažích. Pultová střecha je pak zcela nová. Původní střecha byla zřejmě sedlová, ukončená štítu.

Přízemí je přístupné recentně prolomeným vchodem (druhá polovina 20. století) z ulice Úzké v jižní třetině západní zdi. Primární vstup se nepodařilo identifikovat. Menší, jižní **místnost 0.1** o vnitřních rozměrech 4,2 x 6,0 m je zaklenuta čtyřmi poli křížové klenby sklenutými na excentricky umístěný středový pilíř čtvercové profilace. Vstup do místnosti je nově proražen východně středu severní stěny. Jako stavební materiál jsou použity cihly formátu 7 x 15 x 30 cm spojované bílou vápennou maltou. V jihovýchodním koutě je dochován relikt staršího, na maltu vystavěného kamenného zdiva, který byl využit jako základ. Místnost byla v nejmladším období ve směru delší osy stavby předělena cihlovou příčkou. Jižní zeď místnosti je zcela nově postavena.

Velká, severnější **místnost 0.2** o rozměrech 6 x 12,2 m, je překlenuta trámovým stropem. 12 trámů mírně obdélné profilace leží na průvlaku, který je podepřen třemi středovými sloupy. Strop není původní. V severovýchodním koutě umístěné žebříkové schodiště vede dvanácti stupni do patra. Osvětlení obstarává trojice nově prolomených oken ve východní zdi. Zdivo místnosti je nejednotné, do výše cca 1,0 m převážně smíšené za převahy kamene. Nad touto úrovní pak cihlové se střídající se vazákovou a běhounovou vazbou na šedavou vápennou maltu. Severní zeď je vystavěna z kamenů za přispění nevýrazného množství fragmentů stavební keramiky. V severozápadním koutě místnosti byla při záchranném archeologickém výzkumu odkryta kamenná studna (s.j. 953)⁹.

Místnost 1.1 se nachází nad přízemní místností 0.1, má stejný půdorys. Cihlová podlaha byla vyskládána na hliněný zásyp kleneb. V západní zdi je vyžděna dvojice nik, ve kterých byla druhotně prolomena obdélná okénka, dnes zazděná. Jižní zeď místnosti byla ubourána, v současnosti je prostora v těchto místech provizorně uzavřena dřevěnou konstrukcí. I z dnešního stavu je patrné, že místnost měla vyšší strop nebo byla otevřená do krovů.

⁷ Příkladně, v roce 1905 žádal majitel zdejší obuvnické dílny, Franz Horky, jihlavský magistrát o souhlas s umístěním reklamní vitríny na průčelí domu, ve které by nabízel svůj sortiment. V příloze jeho dopisu se dochovala skica této skříňky 40 x 60 cm. Jak je patrné, vše podléhalo souhlasu magistrátu a stavebního úřadu.

⁸ Prodejna byla později lidově nazývána „U Quida“, podle jména vedoucího.

⁹ Studnu o průměru 1,2 m snad můžeme považovat za součást vybavení sladovny. Žádná á technologická zařízení nebo jeho pozůstatky se nedochovaly.

Místnost 1.2 situovaná nad přízemní místností 0.2 je řešena shodně. V západní, uliční zdi, se otevíral (dnes zadržovaný) původní vstup. Po stranách je symetricky umístěna dvojice segmentem zaklenutých oken. Ve východní zdi místnosti je proražena trojice oken se segmentovými záklenky. V jižní i severní zdi jsou vyžděny dvě velké niky, severní je částečně zadržána. V severozápadním koutě žebříkové schodiště se 14 dřevěnými stupni do prostoru podkroví. Strop je trémový. Dvanáct trámů obdélné profílce spočívá na průvlaku podepřeném trojicí centrálních sloupů. Podlaha z hrubých desek. Zdivo patra je převážně cihlové, pouze severní zdivo patrné v nice je kamenné.

Místnost 2.2 (podkroví) zabírá rozlohu celého půdorysu stavby, původně se jednalo o patro stavby. Po částečném snesení obvodového zdiva se z této prostoty stalo podkroví. Ve východní zdi je prolomena trojice oken, řešená stejně jako v nižším patře. Místnost 2.2 zcela pravděpodobně vznikla přepatrováním původní velké prostoty otevřené do krovů z půdorysu dnešní místnosti 1.2¹⁰.

Vzhledem k tomu, že nebyl proveden hloubkový průzkum v celém rozsahu stavby, lze jen těžko vyjádřit vztah těchto odlišně konstrukčně řešených částí stavby.

Některé z archiválií jednoznačně dokazují, že objekty v Úzké ulici č. 1 a 3 spolu stavebně souvisejí. Tuto skutečnost potvrdilo i zmíněné dílčí stavebně historické posouzení, které prokázalo, že se jedná o **hospodářskou stavbu**, konkrétně sladovnu z **období raného baroka** patřící k domu Brněnská č. 2. Na počátku 19. století pak byla stavba jako sladovna využívána zcela jistě. Co se týká interpretace, můžeme zaklenutou místnost 0,1 považovat za hvozdu a místnosti 0.2, 1.2 a 2.2 za humno sladovny¹¹. Zkazu objektu započaly necitlivé úpravy pro potřeby Sběrných surovin n. p. ve druhé polovině 20. století. Po té, co sběrna zanikla, opuštěná budova značně zchátrala. V roce 2002 ustoupila novostavbě...

Obr. 1 Výřez plánu stabilního katastru z roku 1835

¹⁰ Koruna zdiva byla pravděpodobně částečně snížena již v minulosti. Původní výšku zdiva by bylo možno zjistit z konstrukcí, které využívaly zdi sousedního domu (Brněnská 2/Úzká 1).

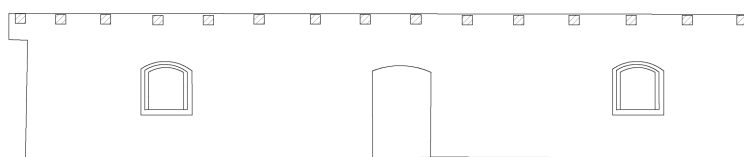
¹¹ K historickým konstrukcím pivovarů např.: kol. autorů: Stavební kniha, české a moravské pivovary. Stavební dědictví tradičního výrobního odvětví. Brno 2007; F. Chodovský: Encyklopedie pivovarství. Pivovarství. Faksimile původního vydání z roku 1905. Výzkumný ústav pivovarský a sladařský, a.s., 2005; J. Janšta: Když se v Milevsku vařilo pivo. Milevsko 2007.

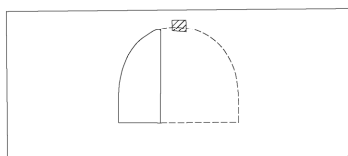
Obr. 2 Lokalizace stavby ve výseku plánu MPR Jihlava

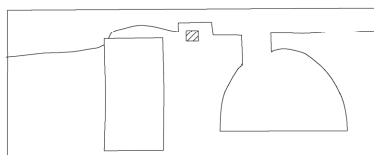
Obr. 3 Půdorys 1. a 2. nadzemního podlaží sladovny v ulici Úzké č. 3 v Jihlavě

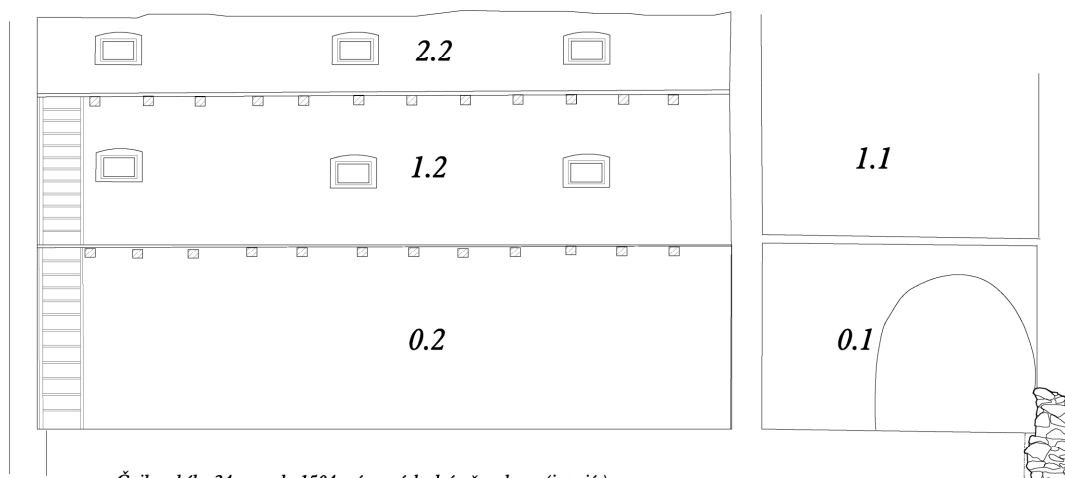
Místnost 1.2, nárys západní zdi

Místnost 1.2, nárys severní zdi

Místnost 1.2, nárys jižní zdi

Čajkovského 34, parcela 1504, nárys východní stěny domu (interiér)

Obr. 4 Nárysy zdí sladovny v ulici Úzké č. 3 v Jihlavě